

Pärimuslik ajalugu – arengusuunad ja paralleelid¹

Tiiu Jaago

Teesid: Folkloristikas 1990. aastatel kujunema hakanud pärimusliku ajaloo uurimissuund haakub rahvusvaheliselt suulise ajaloo uurimisega. Käesoleva teemanumbri koostamise ajendiks on küsimus, kuhu asetub pärimusliku ajaloo uurimine praegu, kui arvestada ühiskonna ja teaduse muutumist. Ajakirjanumbrisse koondatud artiklid pakuvad võimaluse saada ülevaade tänapäevaste uuringute käigust Soome, Eesti, Läti ja Poola koostöös.

Märksõnad: folkloristika, pärimuslik ajalugu, suuline ajalugu

Pärimuslik ajalugu kui iseseisev uurimisviis hakkas Eesti folkloristikas kujunema 1990. aastatel.² Ühelt poolt oli see ootuspärane, kuna minevikust jutustamine oli 1980.–90. aastatel ühiskonnas toimuvate muutuste tõttu silmahakkavalt esil. Teisalt seostus see 1970.–80. aastate folkloristika kujunemisega üldiselt, näiteks kontekstikeskse folkloristika esiletõus, huvi nii tänapäeva kui ka väikeste rühmade pärimuse vastu (vt nt Jaago & Kõresaar & Rahi-Tamm 2006). 1990. aastate lõpul said alguse kontaktid naabermaade sama ala uurijatega, millest püsivamaks on osutunud koostöö Läti ja Soome teadlastega. Käesolev pärimusliku ajaloo teemanumber on järjekordne vaheetapp arutlemaks selle üle, milliseid suundi ja otsinguid võib näha pärimusliku ajaloo alal eelkirjelatud koostööruumis.³

Üldjoontes tuleb esile uusi teemasid (nt endiste rahvasaadikute võimukogemus; uurija ja intervjuuerija enesetunnetus uurimistöös erinevates etappides), uusi vaatenurki (pärimusliku või suulise ajaloo koht võrdlvalt akadeemilises uurimises ja mitteakadeemilises kasutuses; kultuuri erijoonte hajumine vähemus- ja enamusrühmade suhtluses) või ka varem käsitletud ala vaatlemist tänapäeva kontekste arvestades (nt perepärimus internetiajastul; mitmemaiste pereliikmete migratsioonikogemus; varem salvestatud materjalide tänapäevased analüüsivõimalused). Erinevustest hoolimata seob kõiki artikleid kaks tunnust: esmalt keskendumine tänapäevale ja teiseks tähelepanu koondumine

inimsuhete mustritele. See erineb varasemast uurimisfookusest (minevikus toimunud sündmuste tõlgendusviisid ja vaatepunktid). Seoses uurimishuvide nihkumisega tegeldakse ühtlasi varasemate seisukohtade kriitilise käsitluse ja edasiarendustega. Kõneks tulevad näiteks niisugused mälu-uuringute ja rahvusvahelise suulise ajaloo üldtuntud kontseptsioonid nagu avalik ja priivaatne tänapäeva ühiskonnas; ajaloo demokratiseerimine ehk nn hääle andmine vaikivatele ühiskonnaliikmetele; uurija-eetika küsimused. Uute teemade ja lähenemisviiside esiletulek kõneleb uuest uurimisetapist, jättes arutlused uurimissuuna (ja omavahel seotud suundade) kujunemisloost 2000. aastatesse (vrd Grele 2007; Thomson 2007; Heimo 2010: 37–67).

Pärimusliku ajaloo uurimisest üldiselt

Pärimusliku ajaloo senises uurimises võib eristada üldjoontes kolme küsimuste ringi. Kaks neist puudutavad minevikuesitusega seotud aspekte, kolmas seotub uurimistraditsiooni piiritlemisega interdistsiplinaarses ja rahvusvahelises kontekstis. Minevikuesituste uurimisel on uurija tähelepanu koondatud kas enam minevikutõlgendustele endile või minevikutõlgendust mõjutavatele teguritele, nagu näiteks jutustamisolukord, selles osalejad, ajalookäsitluste avalik-ametlik raam vms (vrd Fingerroos & Peltonen 2006: 10; ajaloo-uurimises Lorenz 2013: 99). Milliseks sai kujuneda folkloristikast lähtuva pärimusliku ajaloo alane rahvusvaheline koostöö, sõltus suuresti sellest, millised olid kontakte võimaldava uurimissuuna teadusajaloolised taustad vastavas regioonis (näiteks Lätis sotsioloogia raames viljeldav eluloo-uurimine, Soomes folkloristika) ning kuidas rakendusid kvalitatiivsed ja biograafilised meetodid kultuuri ja ühiskonda uurivates teadustes. Regionaalsetele aspektidele lisaks kujundas Eesti pärimusliku ajaloo ilmet vajadus seostada seda rahvusvahelise suulise ajaloo (*oral history*) ja kirjandusteooriast ning kultuuri-uurimisest lähtuva autobiograafilise kirjutamise (*life writing*) uurimisega.⁴ Nii ingliskeelne terminoloogia kui ka selle aluseks olev teaduspraktika ei kattu täielikult rahvuskeelsete terminite ja uurimispraktikatega. Huvitavamaks teeb selle probleemi asjaolu, et eesti, läti ja soome teaduskeel ja -praktika ei kattu omavahel ei oskussõnavara ega ka uurimisviiside poolest – ka siin on oma ühisosad ja regionaalsed erijooned.

Artiklite valik

Eelkirjeldatud pärimusliku ajaloo uurimisviisiga seotud teemad ja probleemid on nähtavad ka siinsete artiklite puhul. Mis on siis uut? Selle teemanumbri koostamise ajendiks on küsimus, kuhu asetub pärimusliku ajaloo uurimine

praegu, kui arvestada ühiskonna muutumist. Eelmise sajandi lõpul aktuaalsed ajalooteemad on ühiskonnas läbi arutatud, uus põlvkond oma mälestuste ja oma kogemusega peale kasvanud. Kuidas pärimusliku ajaloo uurimine sellega kohaneb? Milliseid uusi küsimusi on tekitanud muutunud olukord? Kuidas täieneb teaduskeel muutuva ühiskonna kirjeldamisel? Kas interdistsiplinaarsus ja rahvusvahelisus on jätkuvalt mõjutanud pärimusliku ajaloo uurimisvaldkonda?

Käesoleva ajakirja teemanumbri idee küpses Helsingis 2012. aasta lõpul pärimusliku ajaloo konverentsil, osalt ettekannetest inspireerituna, osalt omavahelistes eriala-jutuajamistes. Neist aruteludest koorus välja kolm suuremat küsimust, mis on omavahel muidugi seotud. Üks neist tulenes pärimusliku ajaloo seotusest institutsioonidega: avalikes aruteludes esiletulev minevikuteadmuse, kes seda loob ja kuidas; milline on teaduse roll suhtluses avalikkusega avalik-ametliku minevikuteadmuse kujundamises; mis osa on seni vähetuntud või avalikkusele suletud arhiividel pärimusliku ajaloo uurimise seisukohalt. Teine teemavaldkond seostus uurija ja uuritava suhtega: millised on uurija ja uuritava rollid (tavarollid ja nende põimumine uurimisega seotud suhtlussituatsioonis nagu intervjuuerija, kuulaja, uurija, vastaja); kuidas need rollid mõjutavad uurijaid, aga ka teksti- ja teadmislõuet; kuidas tulla toime uurimisprotsessis tekkivate emotsioonidega; millised eetikaprobleemid uurimisprotsessi eri etappidel esile kerkivad. Kolmas küsimuste rühm puudutas pärimusliku ajaloo ühe valdkonna – perepärimuse – muutumist praeguses ühiskonnas: kuidas perepärimus ja oma juurte teema sealhulgas kohaneb tänapäeva ühiskonnale omase mobiilsuse ja infotehnoloogia arenguga; kuidas selles olukorras muutuvad pärimusvormid ja tegutsemine pärimusvallas.

Allikad ja mõisted

Pärimusliku ajaloo uurimises ei ole allikakogumise või -loomise viis iseenesest problemaatiline. Kasutatakse erinevaid tekstiliike, kuid oluline on muidugi nende allikakriitika ja žanrispetsiifika jälgimine. Mida lähemal on pärimusliku ajaloo alane tegevus suulise ajaloo (rahvusvaheliselt *oral history*) uurimisele, seda enam tuleb esile intervjuumeetod. Viimane lähendab pärimusliku ajaloo uurimist omakorda biograafilist meetodit rakendavale eluloo-uurimisele.⁵ Artiklite aluseks olevad allikakogumisviisid on seega uurimisvälja erijoonte mõistmiseks vajalikud ja see on nähtav mitte ainult allikaid tutvustavates tekstilõikudes, vaid ka mõistete kasutuses. Sellega on põhjendatud, miks artiklite mõistekasutus on mitmetahuline.

Millal on siis kasutatud suulise, millal pärimusliku ajaloo mõistet? Esimene on mõistagi otsetõlge ingliskeelsest (ja ühtlasi rahvusvaheliselt kõiki selle teema uurijaid siduvast) *oral history*'st. Kuid antud kogumikus ei ole ühegi

artikli lähtekeeleks inglise keel.⁶ Tõlge või mõistekasutus lähtub kontekstist (vrd Jaago 2011a: 80–81). Marta Kurkowska-Budzan (Poola) kasutab artikli poolakeelses versioonis ingliskeelset mõistet *oral history*, mis on tõlgitud “suuliseks ajalooks”. Seda osalt põhjusel, et autor lähtub ajaloo-uurimisest (kuhu algselt kuulub ka ingliskeelne *oral history*). Osalt põhjusel, et artiklis käsitletav rajaneb suulise ajaloo intervjuudele kui materjali kogumis(loomis) viisile. Joni Krekola ja Pauliina Latvala artikli soomekeelses versioonis on kasutatud omakeelset mõistet *muistitietotutkimus* [*muistitieto* – mälu teade ehk mälule tuginev teadmine]. Artikli tõlkes on kasutatud aga suulise ajaloo mõistet. Hoolimata sellest, et soome folkloristliku suuna *muistitietotutkimus* on väga lähedane eesti pärimusliku ajaloo uurimisele, käsitletakse selles artiklis uurimisviisi, mis põikub folkloristlikust suunast, kuna autorid lähtuvad ajalooprojektide tulemusena loodud allikmaterjalist ja riigiteadustes viljeldud *oral history* kriitilisest suunast. Ieva Garda-Rozenberga ja Mära Zirnīte artikli lätikeelses versioonis kasutatakse omakeelset terminit *mutvārdu vēsture*, mis otsetõlkes on “suuline ajalugu”. Ometi käsitletakse artiklis teemat nii, et ei ole põhjust seda eesti pärimusliku ajaloo käsitusviisist mõistekasutuse abil eristada. Seega: antud juhul on tegemist ühe ja sama valdkonnaga, hoolimata sellest, kas kasutatakse suulise või pärimusliku ajaloo mõistet. Küll aga viitab sõnavalik meetodi ja uurimistraditsiooni erijoontele.

Ülevaade artiklitest

Marta Kurkowska-Budzan tutvustab suulise ajaloo akadeemilist uurimist Poolas ja sellele tuginevat suulise ajaloo materjalide kasutamist avalikkuses (nt muuseumides, linnatänaval, internetis, sh näeme tänapäevase infotehnoloogia võimaluste kasutust suulise ajaloo taasesitamisel). Autor väidab, et Poola uurimustes kasutatakse küll ingliskeelsest teadusruumist pärit mõisteid, kuid suulise ajaloo alane tegevus ja sellega seotud kontseptsioonid Poola ja ingliskeelsetes teadusruumides ei kattu. Selle põhjuseks on nii Poola akadeemilise ajaloo-uurimise traditsioon (mis ühines ingliskeelse suulise ajaloo liikumisega hiljem, 1980. aastatel) kui ka Teise maailmasõja aegne ja järgne Poola ajalugu (mis kujundas uurimisfookuse). Autori vaatluste kohaselt seisneb Poola suulise ajaloo eripära mineviku kohta loodavate **teadmiste** ja sellega seotud **eetika** vahelises pinges. Ühelt poolt on tegemist ajalooteadustes kasutatava kontseptsiooniga: käsitletakse uuritavaid minevikusündmusi läbielanud inimesi ja selle kaudu saadakse uut teavet mineviku kohta. Teiselt poolt on tegemist “valitud ajaloo” uurimisega: käsitletakse inimesi, kes on Teise maailmasõja sündmuste ja nende järelkajade ohvrid, vastupanuvõitlejad, võimult kõrvale-

jäänud vms, kusjuures intervjueeritavate vastused on piiritletud ajaloolaste esitatud küsimustega. Artiklis esitatud ajalookontseptsioon haakub üldisema huviga traumaatilise minevikukogemuse vastu.⁷ Tähelepanuväärne on autori kriitiline hoiak selle lähenemisviisi abil loodavate teadmiste ja nende kasutusviisi suhtes.

Joni Krekola ja Pauliina Latvala tutvustavad Soome parlamendi raamatukogus olevat endiste parlamendisaadikutega tehtud suulise ajaloo intervjuude kogu, mis sai alguse 1980. aastatel. Selle artikli alguslõikudes pühendatakse märkimisväärselt palju tähelepanu teaduse korralduslikele küsimustele (projektide rahastamise dünaamika ja seda mõjutavad tegurid majandusseisust teaduse ja teadlaste autoriteetsuseni ühiskonnas). Saame pildi sellest, kuidas teaduspoliitika kujundab materjali kogumist ja uurimist. Krekola ja Latvala küsivad ka seda, kuidas suulise ajaloo intervjuudes leiduvat teavet võimu ja võimuinstiitutsiooni kohta mõjutab see, et nii intervjueerimist kui ka materjalide alalhoidmist on toetanud instiitutsioon, millest kõneldakse. Ühtlasi on ka intervjueeritavad rohkem või vähem seotud selle instiitutsiooniga. Lähemalt analüüsitakse retoorikat: ühelt poolt, kuidas intervjueerijad küsimusi sõnastades positsioneerivad intervjueeritavaid võimu suhtes ja teiselt poolt, milliseid võtteid kasutavad intervjueeritavad, et intervjueerija etteantud positsiooni kas muuta või selgitada. Arutelu keerleb võimu-teema ümber: kuidas on võimuesindajad võimu omamist kogunud; kuidas nad määratlevad end võimuesindajana. Ilmneb, et nii küsimused kui ka vastused esindavad varieeruvusest hoolimata üht ja sama poliitilist kultuuri. Tegemist on demokraatliku kultuuriga, kus võimu lihtsalt ei saada ega omata, vaid võimuesindaja on ühtlasi rahvaesindaja – ta on rahva poolt valitud esindama võimuorganites oma valijat ehk rahvast. Rahvusvaheliste võrdluste korral, oletavad autorid, saaks küsida, mil määral on poliitiline kultuur rahvusvaheliselt samalaadne (nt demokraatlikes riikides ühelaadne) ja mil määral kohalikust kultuurist sõltuv.

Nagu eelkirjeldatud Marta Kurkowska-Budzani artiklis, antakse ka siin üksikasjalik ülevaade materjali kogumis- ja säilitamisviisidest, instiitutsioonidest, kes ja miks seda korraldavad. Ka antud juhul on digi-maailmal oluline koht (Marta Kurkowska-Budzani artiklis suulise ajaloo näidete esitamine avalikkusele, siin mahuka arhiivi digitaliseerimine). Kuid erinevalt Poola suulise ajaloo näitest on Krekola ja Latvala artiklis käsitletav materjal Soome avalikkusele kättesaamatu. See asjaolu viitab suulise ajaloo erinevatele rollidele ühiskonnas. Ühtlasi nähtub, kuidas suulise ajaloo teemaga seotud eetikaprobleemid võivad esile kerkida erinevalt: Poola näites on selleks küsimus “ajaloo valikulisusest” (ehk ühtlasi võimu küsimusest: kes ja millisel viisil kujundab avalikke minevikutõlgendusi), Soome näites keskendutakse isikute, aga eriti intervjuudes kõneks oleva konfidentsiaalse ala kaitsele. Mõlema

artikli võrdluses tuleb esile intervjueeritava aktiivsuse teema. Poola näites on “ajaloo tunnustaja” passiivne – temalt küsitakse, küsimuste kaudu luuakse see, millest räägitakse. Soome näites toovad autorid esile intervjueeritavate aktiivsuse: nemad jälgivad intervjuud andes ise ka seda, milline võiks olla nende lugude kuulajaskond. Hoolimata küsimustest ja hoolimata oma seotusest võimuinstitutsiooniga, mille ajaloost intervjueeritavad kõnelevad, valivad nad siiski ise, mida ja kuidas nad vastavad. Intervjueeritavate aktiivsus tuleneb mõneti nende ametist – nad on poliitikud, kes annavad ka oma igapäevase tööga seoses päevakajalisi intervjuusid, peamiselt meediakanalites. See asjaolu inspireerib autoreid võrdlema suulise ajaloo ja massimeedia jaoks tehtud intervjuusid. Erijooned on nähtavad, alustades suulise ajaloo intervjuu kestvusest (keskmiselt umbes kuus tundi), lõpetades teemade mitmekülgusega (lapsepõlvkogemustest võimu teema mõtestamiseni).

Mõlema artikli autorid lähtuvad intervjuudest: suulise ajaloo intervjuu on üks keskseid selle uurimisviisi tunnuseid ingliskeelses teadusruumis (Grele 2007: 16–17). Samas seob intervjuumeetod suulise ajaloo uurimisviisi teiste uurimisviisidega, kus kasutatakse mineviku uurimiseks intervjuud. Ent milline on intervjueerija enesetunnetus uurimisainese loomisel? Mis eelneb sellele uurimis- ja materjali kasutusele, millest kõnelesid eelkirjeldatud autorid?

Kristi Grünberg arutleb enda kui intervjueerija kujunemise üle, ühitades intervjuumeetodi teooriaid ja enda kogemuse. Ta näitab, kui keeruline on intervjueerija rollist üle minna uurija rolli, liiati, kui samal ajal ei saa eirata teisigi rolle (lähisugulane, kaasmaalane vms). Ilmneb, et intervjueerijal ei ole oma vestluspartnerile sugugi lihtne selgitada, mis täpselt sellest intervjuust kasutamist leiab, kus ja millal, kuigi see on üldiselt eelduspärane ja teaduseetika vaatepunktist ka nõutav. Probleem seisneb selles, et intervjueerija ei pruugi seda küsitleja rollis olles isegi täpselt teada. Kristi Grünberg näitab seda, tuginedes oma kahe intervjueerija-rolli kogemusele: tema kui teiste projektide tarvis intervjueerija *versus* tema kui oma teema jaoks uurimisainese koguja. Kuid see ei ole ainus põhjus, mis teeb intervjuu edasise kasutamise selgitamise raskeks. Tema tööst koorub vähehaaval välja tõsiasi, et intervjueerija ja intervjueeritava ootused ei pruugi kattuda. Samal ajal ei teata ka, mida kumbki intervjuuosapool ootab, sest seda ei osata ehk ka ootuste endastmõistatavaks pidamise tõttu sõnastada. Ja võimalik, et see selgubki nn rolli- (või eesmärkide, ootuste) konfliktis intervjuu käigus. Nii jõuab uurija uurimisprotsessi erinevate etappidega seostuvate emotsioonideni. Emotsioone ei ole võimalik arvestamata jätta, seda enam, et need haakuvad eetikaküsimustega. Et intervjuu ei ole ainult kahekõne küsija ja vastaja vahel, vaid see tähendab kahe inimese kohtumist üldisemalt, tuleb vaateväljale mitte ainult nn uurija-eetika, vaid ka kaaskodaniku ja lihtnimliku suhtlemisega seotud

etika. Ühtlasi mõjutab intervjuud eos ka uurimuse (intervjuu) eeldatav lugeja: kuidas tema uurimust vastu võtab, milliseid tundeid see temas puudutab. Kõik loetletud aspektid ei sõltu ainuüksi intervjuerijast, kuid arvestada nendega tuleb. Sellega seoses mõtiskleb Kristi Grünberg suulise ajaloo ühe omaaegse arusaama üle: mil määral on uurija intervjueeritavatele hääle andja. Hääle andmise all mõeldakse vähemusrühmade, kirjaoskamatute, sotsiaalselt marginaalsete või võimu poolt tõrjutud ühiskonnaliikmete intervjuerimise kaudu avalikkuses sealt seni puuduva minevikuvaate tutvustamist. See, 1970. aastatel esile tõusnud arusaam suulise ajaloo uurimises on mõistagi leidnud kriitikat (vt Grele 2007: 12; Thomson 2007: 52; Pöysä 2009: 43). Kristi Grünberg aga arutleb, et võib-olla võetakse uurija tõlgenduse tõttu jutustaja hääle hoopis ära. Sama kahtlust võis kohata ka Marta Kurkowska-Budzani artiklis, kus ta viitab uurijate-poolsele etteantusele ja jutustajate (ajaloo tunnistajate) passiivsusele intervjuerimisprotsessis. Nagu Joni Krekola ja Pauliina Latvala artiklis, nii ka Kristi Grünbergi artiklis käsitletud intervjueeritavad on võimueliidi esindajad ja nii on nad enne intervjuusituatsiooni avalike esinemistega ise kokku puutunud – nad on saanud oma vaateid avalikkuses esitada, s.t neil on olnud ühiskonnas hääle. Kuid erinevalt Krekola ja Latvala toodud näitest on Kristi Grünbergi intervjueeritavad eliidi staatuse poliitiliste muutuste tõttu kaotanud. Nii vajavad nad oma “hääle” uuesti, ent milline roll siis intervjuerijal selles positsioonis ja ootuste-ruumis ikkagi on? Teiste uurijatega dialoogi ja oma kogemuse avamise kaudu loob autor haarava pildi biograafilise intervjuu meetodi ühest etapist.

Kui Kristi Grünberg, olles uurijate alguses, arutleb, kuidas oma uurija-käekirja ja meetodit välja kujundada, siis **Tiiu Jaago** artiklis tutvustatakse ajaloolase Hillar Palametsa loodud mälestuste kogu ning selle raames võib näha mälestuste kogumise ja uurimisviisi erinevaid etappe. Artikli kirjutamise ajendiks on siiski teine küsimus: kuidas saab pärimusliku ajaloo uurimises kasutada arhiivitekste, mis ei ole loodud pärimusliku ajaloo eesmärgi ja teooriat silmas pidades (vrd Jaago 2010; 2011b). Arutlusel olev materjalikogu on pärit 1970. aastate lõpust, 1980. aastatest ja haakub küll nii suulise ajaloo uurimise alal tehtavaga kui ka ajaloo teadustes toimunud nn narratiivse pöördega (Lorenz 2013: 101–102), kuid on loodud nende otsese mõjuta. See võimaldab rääkida teaduses regiooniti toimuvatest paralleelarengutest, mis kohtusid 1990. aastatel rahvusvahelises ja interdistsiplinaarses uurimissituatsioonis. Anne Heimo kirjeldab sarnast olukorda 21. sajandi alguses Soome pärimusliku ajaloo (*muistitieto*) uurimises: ühelt poolt võib näha soome uurimistraditsiooni seoseid mitmete teiste teadustraditsioonidega nagu mälu-uuringud (sm *muistitutkimus*; ing *memory studies*), etnoajalugu, ajaloolise traditsiooni uurimine, nii rahva-mälu (*popular memory studies*) kui ka rahvapärase ajaloo uurimine. Autobio-

graafilise jutustamisega seoses on tuntud kontseptsioonid nii “ajaloo tunnistus” kui ka “autobiograafiline leping”, kuid teiselt poolt hägustavad need seosed ja kontaktid nii mõisteid kui ka kontseptsioone ja uurimisviise (Heimo 2010: 37–67). Et selles erinevate maade ja lähenemisviiside paljususes orienteeruda, on otstarbekas vaadeldagi neid omavaheliste seoste ja kujunemise kontekstis, kuid mitte üksteisest väljakasvavate, sama alguspunkti tagasiviidavate uurimissuundadena (Heimo 2010: 39). Sama situatsiooni Poola teaduses kirjeldab ka Marta Kurkowska-Budzan, näidates Poola teaduse ja ajaloo eripära lääne *oral history* uurimissuuna suhtes.

Hillar Palametsa loodud ainetiku analüüs juhib uurija enam küsima tekstiloojate aktiivsuse kohta. Ilmneb taas, et probleem ei seisne mitte niivõrd esituse suulisuses või kirjalikkuses, sest mõlemad esindavad sama minevikuteadmust või -tõlgendust (vrd Pöysä 2009; Jaago 2006, 2010), vaid intervjuueerija ja intervjuueeritava eesmärkide erinevuses. Ajaloolasest küsituleja süveneb enam kirjeldatava aja sündmustesse, jutustaja aga keskendub inimsuhete kujunemisele ja nende tähtsusele kõnesolevas ajaloolises situatsioonis. Eesmärkide erinevusest hoolimata luuakse sama ajalooteadmust esindav esitussituatsiooni-tundlik tekst. See aspekt tekstiloomes (sama teadmust esindavad erinevad esitused) on folkloristikas huvi pakkunud 1970. aastatel seoses usundiliste muistendite ja teadetega (vt Laagus 2009: 113–115). Kuigi praegu võib märgata, et 1970.–80. aastate folkloristikas ja ajaloo-uurimises olid lähenemisviisid samalaadsed, ei olnud neil tol ajal otseseid vastastikmõju seoseid.

Ieva Garda-Rozenberga ja **Māra Zirnīte** artiklis tõuseb taas olulisena esile intervjuu. Autorid tuginevad Läti pärimusliku ajaloo arhiivile, mis sisaldab suuremas osas intervjuu-helisalvestusi, talletatud välitöödel Läti erinevates piirkondades viimase veerandsaja vältel. Kõnesoleva kogu teaduslik raam on sotsioloogiline eluloo-uurimine, millele lähiminevikus on lisandunud eluloo folkloristlik käsitlus. See toob uurimisfokusse jutustaja kogemuse läbielatud sündmustest – ajaloost – ja kogemuse esitamise tekstilise (intertekstuaalse) loomuse. Siinne valik on tehtud kahe etnilis-kultuurilise rühma esindajate – liivlaste ja mustlaste lugudest, et leida Läti ühiskonna vaatepunktist neile lugudele iseloomulik kultuuriline koloriit. Lugeja märkab peagi, kui erinev on liivi aines (see näikse olevat ühtse kogukonna pärimus, sisaldades kodukoha ja selle pärimusega seotud jutustamist) mustlaste omast (siin on raskuskese ajaloosündmuste mõjul isiku ja rahvarühma saatusele, kusjuures autorid rõhutavad käsitluse alguses kohe, et need intervjuud ei viita ühtse pärimusrühma olemasolule, vaid selle etnilis-kultuurilise rühma seesmisele haralisusele). Mõneti on põhjuseks lugudes kõneldava ajajärgu erinevus: liivlaste puhul 20. sajandi algus, mustlaste puhul on see hilisem – maailmasõdade vaheline ja nõukogude periood. Esmapilgul on küsitav, kuidas ühitada analüüsi sei-

sukohalt kaht nii erinevat materjali. Ilmneb, et ühendavaks lüliks on teema (kultuurierinevused Läti ühiskonnas) ja uurija positsioon (lätlasest uurija suhe uuritavate rahvusrühmade kultuuri). Üldpildis käsitletakse kõiki kultuurilisi põikumisi Läti ühiskonna kui terviku vaatepunktist.

Ieva Garda-Rozenberga ja Māra Zirnīte lähenevad oma intervjuupartneritele märkimisväärselt erinevalt, võrreldes teiste intervjuusid kasutanud autoritega. Kui enamasti püütakse oma intervjuupartnereid peita (kas eetilistel kaalutlustel või ka vajadusest juhtida lugeja tähelepanu isikult käsitletavale aspektile), siis läti autorid toovad intervjuueeritavate isikud esile mitte ainult nimede vaid ka fotode abil. See esindab taas üht võimalikku teadustraditsiooni, näidates, et uurija otsused ei ole reeglustatavad, üheselt õiged või valed, vaid alati kontekstilised. Kuidas igal üksikul juhul toimida, nõuab uurijalt igakordset läbikaalumist ja oma eesmärgist lähtuvalt parima lahenduse leidmist. Läti uurijad rõhutavad partnerlust: nii intervjuueerijad kui ka intervjuueeritavad on sama riigi ja sama kultuurikeskkonna võrdväärsed liikmed, kus nemad uurijatena esindavad üht etnilis-kultuurilist rühma, nende intervjuupartnerid aga teist. Tuleb esile uurija, kui *teise* (võõra) kuulaja roll.

Kui liivlaste lood esindasid lokaalset kohasidusat pärimust 20. sajandi algusest, mustlaste lood kõnelesid rändava ja paikse eluviisi pingest Läti mustlaste kogukonnas 20. sajandi teisel poolel, siis **Pihla Siim** analüüsib 20. sajandi viimasel aastakümnel kujunema hakanud mitmemaisuse kogemust: ta intervjuueerib inimesi, kelle pereliikmed elavad harali kas Loode-Venemaal, Eestis või Soomes.⁸ Intervjuueerimisel ja tekstianalüüsis lähtub Pihla Siim eelkirjeldatud artikli autoritega analoogilistest seisukohtadest: ta juhindub teemadest, mille intervjuueeritavad esile toovad. Nähtuse kirjeldamise erilise ja mõneti uudse tõttu tuleb päevakorda mõistete teema: kuidas suhestada see rändekogemus varasemate migratsiooni kirjeldavate kogemustega? Esiletulev on inimese ja koha sidususe muutumine, mis toob kaasa mõiste *hargmaisus* või *mitmemaisus*. Kõnesoleva migratsiooni käigus on kujunenud olukord, kus osa pereliikmeid elab ühes, osa teises või kolmandaski riigis ja nii ulatub pereliikmete suhtlusala üle riigi- ja kultuuripiiride. Kuna selliste perede suhtlusala ei moodusta olemasolevate territoriaalsete, kultuuri- või riigipiiridega kattuvaid alasid, vaid kujundavad täiesti omaette elu- ja kommunikatsioonivälja, kirjeldataksegi seda kui hargmaist ruumi. Pihla Siim arutleb ka migratsiooni vabatahtlikkuse ja sunniviisilisuse üle. Ühelt poolt iseloomustavad intervjuueeritavad oma Soome minekut või minemata jätmist vaba valikuna, ent pereliikmetele võib see kaasa tuua sunnituid valikuid.

Nagu Pihla Siim, nii vaatab ka **Anne Heimo** mitmemaiste perede pärimust. Kuid tema tähelepanu keskmes ei ole mitte lähiajamigratsioon, vaid kas esimest või mitmendat põlve väljarännanute kogukond – Austraalia soomlased. Anne Heimo keskendub aga sellele, kuidas migratsioonikontekstile lisaks muudab ja

kujundab perelugusid või perepärimuse esitusi infotehnoloogia areng. Erinevalt eelkirjeldatud artiklitest tugineb Anne Heimo peamiselt välitöödele. Anne Heimo näitab, kuidas internetiajastul ja infotehnoloogia vahendusel muutub omaalgatuslik (nt vestlusvood *Facebook*'is) või harrastusorganisatsioonide õhutatud ajaloo-uurimine avalikkuses samavõrra kättesaadavaks kui seda olid seni muuseumide vms institutsioonide vahendusel loodud (professionaalide) esitused. Viimane aspekt seob Anne Heimo käsitluse Marta Kurkowska-Budzani käsitletavaga: kuidas avalikkuses (muuseumid, etendused jms) suulise ajaloo alast materjali esitatakse ja kasutatakse. Anne Heimo arutleb: kui seni privaatne tegevusväli saab tänu internetile avalikult kättesaadavaks, kas ei muutu koos sellega ka arusaam kultuuripärandist, mida siiani on seostatud ametlik-institutsionaalse tegevussfääriga. Vastuse sellele küsimusele annab tulevik. Küll on aga selge, et internetiajastul ei ole suulise ajaloo uurija kindlasti enam hääle andja uuritava kogukonna liikmetele (või hääle võtja, nagu eelpool oli juttu Kristi Grünbergi arutlusega seoses). Anne Heimo lähenemisviis on kooskõlas suulise ajaloo teoreetikute tänapäevaste sõlmküsimustega, mis puudutavad nimelt infotehnoloogia läbimurret ja sellega seotud suulise ajaloo digi-arhiivide kujunemist, selle ainese avalikku kättesaamist ning suulise ajaloo esituste mitmekesisust (vt Thomson 2007: 68–70; Grele 2007: 19).

Kokkuvõtteks

Pärimusliku ajaloo uurimise keskmesse on sündmuse ja selles osalenute vaate asemel üha enam esile kerkinud küsimused inimese kohta: kuidas inimene ühes või teises olukorras tegutseb; kuidas avaldub uurimustes uurija valik näha või arvestada jutustaja või küsitletu aktiivsust ja passiivsust; kuidas inimene kohaneb muutuva keskkonnaga. Ühtlasi jäävad muutused ja sündmused ühiskonnas inimese tegevuse kirjeldamisel taustateguriteks. See toob kaasa olulisi nihkeid seni suulise ajaloo tuumaks olnud vaidlustes – need keerlesid tõe ja vale või mälu subjektiivsuse ümber. Selle asemel kerkivad esile hoopis eetika ja emotsioonidega seotud teemad.

Märkimisväärselt palju on kõneks institutsionaalsuse osa teadustöös ja suulise ajaloo ainese kasutamises, seda näiteks ühenduses projektide rahastamise või ainese avalike esitustega. See viitab uurimistöö mitmesuunalisele seotusele ühiskonna teiste valdkondadega: mitte ainult suund teadlase uuritavast eluvaldkonnast teadusse, vaid ka see, kuidas uurimistööd mõjutavad ühiskonna teised aspektid, alates teaduspoliitikast, lõpetades sama valdkonna muude avalike esitustega.

1990. aastate pärimusliku ajaloo võrreldes võib näha, et huvi kaugema ajaloo vastu taandub jätkuvalt.⁹ Samal ajal koonduvad uurimissuunda teised lähi-uurimisviisid (biograafiline intervjuu, mälu-uuringud, migratsiooniuuringud), mis ühelt poolt muudavad uurimissuuna piirid küll hajusaks, kuid samas võimaldavad uurimissuunda paindlikult kohandada uute uurimisküsimustega ja hoida selle kaudu alal uurimissuuna dialoogivalmidust nii teiste lähenemisviiside kui ka ühiskonnas kõneks olevate teemadega.

Lõpetuseks tahaksin tänada artiklite autoreid ja ajakirja toimetuse liikmeid, aga ka kaasamõtlejaid Rutt Hinrikust, Aivar Jürgensoni, Anu Korbi, Ene Kõresaart, Kirsi Lauréni, Merili Metsvahit, Heiko Pääbot, Madis Rolli, Tuija Saarineni, Vieda Skultansit, Ülle Tarkiaist, Astrid Tuisku ja Triin Vihalemma, kes kõik on omal moel siinset teemanumbrit kujundanud.

Kommentaariid

- ¹ Käesolev pärimusliku ajaloo teemanumber on koostatud institutsionaalse uurimistee- ma “Traditsioon, loovus ja ühiskond: vähemused ja alternatiivsed diskursused” (IUT2-43) raames. Artiklite tõlkimist soome keelest eesti keelde rahastas Eesti Teadusfond (ETF 8190), poola keelest eesti keelde institutsionaalne uurimistoetus (IUT2-43). Artiklid tõlgiti Wiedemanni tõlkebüroos. Läti keelest tõlkis artikli eesti keelde Rūta Karma.
- ² Esimesed uurimused tulid perepärimuse, täpsemalt suguvõsaajalugude alalt (Jaago 1995; Jaago & Jaago 1996; Korb 2000; Jaago 2007), laienedes seejärel teemajutustuste ja eluloo-uurimisse.
- ³ Varasemaid sissevaateid pärimusliku ajaloo alasesse koostöösse võib leida artiklite kogumikest või ajakirjade teemanumbritest, mis on ilmunud Eestis, Soomes ja Lätis. Näiteks *Pärimuslik ajalugu* 2001, *E-lore* 13 (1) 2006 http://www.elore.fi/arkisto/1_06/elore1_06.html; *Spogulis. Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība* [Peegel. Elulood: ajalugu, kultuur, ühiskond] 2007; *Suomen Antropologi* nr 32 (4) 2007; *Mäetagused* nr 43, 2009 (vt ka Jaago & Kõresaar 2009: 7–8). Omavahelisi kontakte hoitakse alal ja uuendatakse nii konverentsidel kui ka ühisprojektide kaudu (vt nt Soome pärimusliku ajaloo uurijate võrgustiku kodulehelt FOHN <http://www.finlit.fi/english/research/fohn/index.htm> või Läti ülikooli juures tegutseva Läti Rahvusliku Suulise Ajaloo projekti kodulehte *Dzīvesstāsts / Lifestory* <http://www.dzivesstasts.lv/en/default.htm>).
- ⁴ *Oral history* uurimine kui selliselt nimetatud uurimistraditsioon tänapäeval ulatub tagasi Teise maailmasõja järgsesse perioodi, mil ajaloouurimises hakati sihipäraselt tegelema mälu põhinevate allikmaterjalidega (Thomson 2007: 51). *Life writing* kui uurimistraditsioon pärineb 1990. aastatest. Selle uurimisfookuses on subjekti identiteet nii, nagu see tema enda loodud tekstides esile tuleb. Seega tegeleb *life writing*, erinevalt minevikuaspektidest huvituvast suulise ajaloo uurimisest enam sotsio-kultuuriliste (rass, sugu, rahvus jms) aspektidega (de Haan 2013: 266–267).
- ⁵ Kui suulise ajaloo intervjuu puhul tuuakse esile, et tegemist on ajaloo-uurija ja ajaloosündmustes osalenu dialoogis loodud tekstiga (Portelli 1997: 3-4; Grele 2007: 12, 18), siis biograafilist intervjuud kirjeldatakse indiviidi (jutustaja) elu ja kogemuse keskselt (vt nt Kõresaar 2008).

- ⁶ Artiklid, mille lähtekeeleks ei ole eesti keel, on tõlgitud soome, poola ja läti keelest.
- ⁷ Muutusi 1990. aastate ajaloo uurimises iseloomustab Chris Lorenz selliste uurimisteede esiletõusuna, mis haakusid mälu-uuringutega. Mh on sellele tunnuslik keskendumine mineviku traumaatilistele kogemustele ja “traumaatilise mineviku” kohalolule (Lorenz 2013: 102–103).
- ⁸ Näiteid perepärimuse uurimise põimumisest migratsiooni uurimisega pakub Eesti folkloristide töö Eesti asundustes (nt Korb 2000; Tuisk 2011; vt võrdlevalt ka migratsiooni- ja diasporaa uuringute teemanumbreid *Acta Historica Tallinnensia* 17, 2011 ja *Mäetagused* 50, 2012). Pihla Siim käsitleb aga mitte niivõrd ühe asuala elanike juba pikema-aegset migratsioonikogemust, kuivõrd erinevates maades harali elavate pereliikmete kogemust, mida raamib lähiminevikus toimunud ränne.
- ⁹ Põhimõtteliselt saab pärimusliku ajaloo meetodit kasutada klassikalise rahvaluule tekstide analüüsiks, mida olen meeeldi teinud regilaulude uurimises, uuema rahvaluule alalt pakub näite Kristiina Ehin (2001). Hetkel ei kaalu see võimalus siiski üles folkloristika (ja ilmselt teaduspoliitilist) eelistust tegelda tänapäeva-teemade ja ainesega.

Kirjandus

- Acta Historica Tallinnensia* 17, 2011 (<http://www.kirj.ee/20017/?lang> – 13. märts 2014).
- Ehin, Kristiina 2001. Naise identiteedi muutus pärast Esimest maailmasõda – rahvalaul kõneleb. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ja uurimispraktika alalt*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 158–172.
- E-lore* 13 (1), 2006. Erinumber: The Oral History Network in the Nordiv and Baltic Context (http://www.elore.fi/arkisto/1_06/elore1_06.html – 13. märts 2014).
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006. Musitiitieto ja tutkimus. Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim). *Muistitieto-tutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsingi: Suomen Kirjallisuuden Seura, lk 7–24.
- Grele, Ronald J. 2007. Reflection on the Practice of Oral History: Reflecting what we can from an earlier critique. *Suomen Antropologi* 32 (4), lk 11–23.
- de Haan, Binne 2013. The Eclipse of Biography in Life Writing. Renders, Hans & de Haan, Binne (toim). *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Lewiston, Queenston, Lampeter: Edwin Mellen Press, lk 265–293.
- Heimo, Anne 2010. *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Summary in English: Rebellion in Sammatti. Local Interpretations of the 1918 Finnish Civil War as Part of the Social Process of History Making. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1275. Helsingi: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jaago, Tiiu 1995. Suulise traditsiooni eripära vaimses kultuuris. Pärdi, Heiki (toim). *Pro Ethnologia* 3. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 110–115.

Jaago, Tiiu 2006. Critical events of the 1940s in Estonian life histories. *Sign Systems Studies* 34 (2), lk 471–492.

Jaago, Tiiu 2007. Perepärimus folkloristika vaateväljas. Kõiva, Mare (toim). *Sator* 6. Artikleid usundi- ja kombeloost. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 230–250.

Jaago, Tiiu 2010. Mälestuste kogumisprotsessis loodud tekstide žanrilisus. 1905. aasta sündmuslugude näitel. *Methis* 5/6, Omaelulookirjutuse erinumber, *Studia Humaniora Estonica*, lk 159–175 (doi: 10.7592/methis.v4i5-6.526).

Jaago, Tiiu 2011a. Folkloristika kujunemissuunad ja argikultuuri uurimise terminvara. Summary in English: Impact of internationality and interdisciplinary on research terminology. Example of everyday culture research. Nemvalts, Peep (toim). *Eesti teaduskeel ja terminikorrastus*. Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 13. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 64–90.

Jaago, Tiiu 2011b. Maastik arhiivitekstides: lähiümbruse kirjeldamise žanrilised aspektid. Runnel, Pille & Aljas, Agnes & Kaalep, Tuuli & Sikka, Toivo (toim). *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* 54. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 92–113.

Jaago, Tiiu & Jaago, Kalev 1996. *See olevat olnud... Rahvaluulekeskne uurimus esivanemate lugudest*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Jaago, Tiiu & Kõresaar, Ene & Rahi-Tamm, Aigi 2006. Oral History and Life Stories as a Research Area in Estonian History, Folkloristics and Ethnology. *E-lore* 13 (1). Erinumber: The Oral History Network in the Nordiv and Baltic Context (http://www.elore.fi/arkisto/1_06/elore1_06.html – 13. märts 2014).

Jaago, Tiiu & Kõresaar, Ene 2009. Pärimusliku ajaloo uurimine Eestis ja naabermaade koostööruumis. *Mäetagused* 43, lk 7–18 (doi: 10.7592/MT2009.43.sissejuhatus).

Kõresaar, Ene 2008. Biograafiline intervjuu. Jaago, Tiiu (toim). *Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik*. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond (<http://argikultuur.ut.ee> – 13. märts 2014).

Korb, Anu 2000. Ajalugu ja pärimus: Siberi eestlaste jutud oma esivanematest. *Mäetagused* 15, lk 48–64. (<http://www.folklore.ee/tagused/nr15/korb.htm> – 13. märts 2014, doi: 10.7592/MT2000.15.korb).

Laagus, Aino 2009 [1973]. Situatsioonianalüüsist folkloristikas. *Mäetagused* 43, lk 113–124 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr43/laagus.pdf> – 13. märts 2014, doi: 10.7592/MT2009.43.laagus).

Lorenz, Chris 2013. Ajalugu ja teooria. *Tuna. Ajalookultuuri Ajakiri* 4, lk 94–107.

Mäetagused 43, 2009 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr43/index.html> – 13. märts 2014).

Mäetagused 50. Diasporaa, 2012 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr50/index.html> – 13. märts 2014).

Portelli, Alessandro 1997. *The Battle of Valle Giulia. Oral History and the Art of Dialogue*. Madison: University of Wisconsin Press.

Pärimuslik ajalugu 2001. Jaago, Tiiu (toim). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pöysä, Jyrki 2009. Kogumisvõistlused pärimusliku ajaloo uurimises. *Mäetagused* 43, lk 39–60 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr43/poysa.pdf> – 13. märts 2014, doi: 10.7592/MT2009.43.poysa).

Spogulis. Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība [Peegel. Elulood: ajalugu, kultuur, ühiskond] 2007. Zirnīte, Māra (toim). Rii: Latvijas Universitāte. Filozofijas un socioloģijas institūts. Nacionāla mutvārdu vēsture.

Suomen Antropologi 32 (4), 2007. Erinumber: Memory and Narration – Oral History Research in the Northern European Context.

Thomson, Alistair 2007. Four Paradigm Transformations in Oral History. *The Oral History Review* 34 (1), lk 49–70 (doi: 10.1525/ohr.2007.34.1.49).

Tuisk, Astrid 2011. Olli orja säääl koskil... Orja- ja vabadustemaatika Siberi eestlaste väljarändamisjuttudes. *Acta Historica Tallinnensia* 17, lk 55–71 (http://www.kirj.ee/public/Acta_hist/2011/issue_2/acta-2011-17-55-71.pdf – 13. märts 2014, doi: 10.3176/hist.2011.2.04).

Summary

Narrated history: Trends and parallels

Tiiu Jaago

Keywords: folkloristics, narrated history, oral history

Narrated history (*pärimuslik ajalugu*) as an independent research approach started to emerge in Estonian folkloristics in the 1990s. On the one hand, it was expectable, as narrating the past was significantly in the foreground in the 1980s–90s, due to the changes that society was undergoing. On the other hand, it was connected with the general development pattern in the 1970s–80s folkloristics, for example, in the emergence of context-centred folkloristics as well as interest in modern-day folklore and small-group folklore tradition. At the end of the 1990s contacts were established with fellow researchers from neighbouring countries, and collaboration with Latvian and Finnish researchers has proved most durable. Internationally, this line of research is associated with oral history research, and is, to some extent, also related with memory studies and life history research. This thematic publication is another step aiming to discuss the ongoing trends and investigations in the field of narrated/oral history in the abovementioned area of cooperation.

In general, there are new topics (e.g., experience in being a representative of state authorities; researcher's self-awareness as an interviewer) and also observations of earlier topics considering the present-day contexts (e.g., family traditions in the Internet era; experience of members of transnational families; modern possibilities for analysing materials recorded in the past). Focusing on the present day and interpersonal relationships is characteristic, as opposed to the past and the interpretation of past events. Among the theoretical aspects in the line of research, most often the developments of earlier standpoints are dealt with (for example, the change in the balance between the public and the private in modern society). This gives evidence of a new stage in research, leaving the discussions on the formation of this line of research (and other interrelated lines) into the 2000s.